

Een doodlopende weg? Het laatste woord over de derde weg

Steven Lukes

Steven Lukes is hoogleraar Sociologie aan New York University. Dit stuk verscheen eerder in *The Review. Journal of Market Foundation* (march 1999). Met dank aan Jan Willem Reitsma voor de vertaling en Steven Lukes voor zijn toestemming tot heruitgave.

We weten allemaal wat de achterliggende gedachte van de derde weg is: we moeten een veilige doorvaart zoeken tussen de Scylla van het gefaalde vrijemarktdenken en de Charybdis van het gefaalde socialisme – ook al bestaat er geen overeenstemming over de vraag of de sociaal-democratie als zodanig daar ook onder valt, en ook al heeft niemand gevraagd waarheen we eigenlijk onderweg zijn. Is het mogelijk om preciezere uitspraken te doen? Eén mogelijk antwoord luidt dat de derde weg niet meer is dan een vrij zwevende erenaam ter aanduiding van het wondermiddel dat een ieders persoonlijke voorkeur geniet. Een ander antwoord, dat Colin Crouch opperde, is om alles wat New Labour doet de derde weg te noemen. Een derde, interessanter antwoord is zijn alternatieve suggestie dat het een naam is voor onvoorzien beleid en institutionele vernieuwing die een gevolg zijn van pogingen om de gedegenereerde vormen van respectievelijk het vrijemarktdenken en de sociaal-democratie te omzeilen of recht te breien. Op zijn eigen vakgebied – de arbeidsverhoudingen – valt volgens Crouch nog weinig te bespeuren dat een derde weg mag heten.

Als nieuwe ideeën hun intrede in de politiek doen, is het altijd verstandig om voor opheldering

terug te grijpen op de klassieke commentaren. Daarom grijp ik terug op een tekst uit 1998 van Stuart White, *The third way: Not one route but many*, waarin hij als eerste een poging waagde om het onderwerp waarover wij hier spreken te definiëren. De derde weg, zo stelt hij, is een ‘plek die ruimte biedt aan tegengestelde filosofische opvattingen – meritocratische en egalitaire, liberale en communautaire’. Op normatief niveau geloven zij die deze ruimte bewonen allemaal ‘zowel in het scheppen van kansen als in de eigen verantwoordelijkheid van de burger’ (en, in het verlengde daarvan, van het belang van een samenleving die is gebaseerd op deze twee waarden). Op beleidsniveau zijn ze tamelijk eensgezind de mening toegedaan dat de staat borg moet staan voor kansen op werkgelegenheid, maar deze niet per se zelf hoeft te leveren, door open te staan voor vormen van ‘wederkerigheid’; door nieuwe ideeën te ontwikkelen over overheidsfinanciering en een sociaal beleid te voeren dat werkgelegenheid schept; en in algemene zin door de vergroting van het menselijk productieve vermogen.

Ik wil hier voortbouwen op de gedachte van Stuart dat de derde weg in feite een ruimte definieert

waarbinnen 'een verdeeldheid bestaat die verband houdt met potentieel sterk verschillende doelstellingen'. Deze ruimte wordt op retorische wijze gedefinieerd door te zeggen dat er twee politieke opvattingen bestaan, elk met hun typerende beleid, die allebei volledig gefaald hebben, en één alternatieve route die alle mensen die vooruitkijken als de enige mogelijke zullen beschouwen.

Omdat deze ruimte met retorische middelen wordt gedefinieerd, is het belangrijk om aandacht te besteden aan de taal van haar pleitbezorgers. Ik vermoed dat hun taalgebruik minstens drie fundamentele conflicten verhuult die het Britse politieke leven typeren – en voorts dat dit het hoofddoel van de retorica van de derde weg is.

Het eerste conflict speelt tussen hen die de gelijkheid serieus nemen en hen die dat niet doen – met andere woorden, tussen links en rechts. De taal van de integratie (*inclusion*) die de laatste tijd erg in zwang is, is bijzonder geschikt voor het verhullen van deze verdeeldheid. Het opnemen van groepen die vroeger werden buitengesloten (immigranten, werklozen en daklozen), betekent dat ze over een grens worden getrokken, maar laat de rechtvaardigheid of onrechtvaardigheid van de samenleving die hen opneemt verder onbesproken. We kunnen instemmen met de gedachte dat het 'opnemen' belangrijk is en dergelijke kwesties niettemin onbesproken laten.

Het tweede conflict speelt tussen de zogenaamde communautairen en de liberalen. Moet de staat bepaalde gedragingen en leefgewoonten aanmoedigen, reguleren en wellicht afdwingen in het kader van de burgerlijke verantwoordelijkheid en de burgerplicht? Moet de staat een bepaald gezinsideaal, of staatsideaal, propageren – of moet dat zoveel mogelijk een kwestie van individuele keuzevrijheid binnen het wettelijk kader blijven? Hier speelt de taal van het 'burgerschap' een prettig verhullende rol. Deze geeft geen antwoord op de vraag wat een goed burger is en op de daaruit voortvloeiende vraag waar de grenzen van het ingrijpen van overheidswege liggen.

Het derde conflict speelt tussen het elitarisme en de democratie, tussen zij die de macht willen overdragen aan hen die daar in politiek, bestuurlijk

of technisch opzicht voor zijn aangewezen, en de voorstanders van vérgaande machtsspreiding over de geregeerden, zodat deze optimaal kunnen deelnemen aan openbare discussie en besluitvorming en hun regering ter verantwoording kunnen roepen. Dit is niet één eenheid scheppende en verhullende vocabulaire, maar eerder een eclectische mix van talen die technocratisch én populistisch, mysterieus én populair, centraliserend en lokaal zijn. Over de vraag hoe het politieke leven georganiseerd en geleid moet worden, maakt de retorica van de derde weg met haar dubbelzinnigheid geen keus tussen elitair bestuur en de overleg-democratie.

Volgens mij dient de retorica van de derde weg juist om dit onderscheid te verdoezelen, en daarmee de politieke leiders in staat te stellen om hun eigen doelen na te streven en tegelijkertijd de stemmen van ideologisch georiënteerde kiezers te winnen. Daarom verenigt de derde weg Anthony Giddens (die haar als een vernieuwing van de sociaal-democratie beschouwt) met John Gray (die vindt dat de sociaal-democratie thuishoort 'in een hoekje van de geschiedenis dat voorgoed verleden tijd is'); hoogdravend gepreek over de hoeksteen van de samenleving en nationale trots met opmerkingen over de plooibare identiteit in deze postmoderne wereld; en bespeling van de media en leninistische partijdiscipline met constitutionele decentralisatie en het bepleiten van burgerjury's.

Er wordt wel eens beweerd dat de voorstanders van de derde weg deze hebben uitgevonden om academici zoals wij bezig te houden. Dat is echter niet zo waarschijnlijk. Als ik gelijk heb, wil de derde weg namelijk geen onderscheid maken, terwijl het aanbrengen van onderscheid juist de voorname bezigheid van ons academici is. Als we deze retorica analyseren en er vraagtekens bij plaatsen, lopen we dan niet het risico dat we ons onderzoeksobject vernietigen? Als er dus iets vóór de derde weg te zeggen valt, zou het dan niet veel beter zijn dat mensen zoals wij – academici en intellectuelen in het algemeen – er niet meer over discussiëren? In dat geval moeten we wellicht de spreuk in herinnering roepen waarmee Wittgenstein zijn *Tractatus Logico-Philosophicus* besluit: 'Waarover men niet kan spreken, moet men zwijgen.'